

УДК 349.412.4“08/18”

Наталія Грабовець,аспірантка кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. В. З. Янчука
Національного університету
біоресурсів і природокористування України

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ОБЛІКУ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ (IX—XIX століття)*

Досліджено історичний розвиток кількісного та якісного обліку земель в Україні в IX—XIX століттях. Зроблено порівняльний аналіз понять «облік», «опис» та «інвентаризація» і сформульовано власне розуміння поняття «облік земель».

Ключові слова: земля, земельна ділянка, облік земель.

Державний земельний кадастр (далі — ДЗК) є історичним явищем і характеризується довгим періодом свого розвитку. На ранніх етапах до нього включались, головним чином, відомості про площі земельних угідь, тобто дані обліку кількості земель. З розвитком земельних відносин виникла необхідність здійснювати облік земельних угідь за якістю. На сьогоднішній день також однією зі складових частин ДЗК визначено облік кількості та якості земель, що відображає відомості, які характеризують кожну земельну ділянку за площею та складом угідь, за природними та набутими властивостями, що впливають на родючість земельних угідь (статті 196, 203 Земельного кодексу України від 25.10.2001 р.).

Актуальність питання, що розглядається, обумовлюється тим, що при формуванні сучасного земельного кадастру враховується досвід минулих років щодо ведення його складових частин, у тому числі обліку кількості та якості земель.

Вивченню історичного розвитку складових частин ДЗК присвячені праці таких відомих вітчизняних науковців як: В. М. Кілочко, П. Ф. Козьмук, А. П. Козьмук, Т. П. Магазинщикова, М. М. Маланчук, І. Р. Михасюк, М. Г. Ступень, А. М. Шворак та інші. Однак питання історичного розвитку обліку земель України окремо не розглядалося.

Метою даної статті є дослідження розвитку кількісного та якісного обліку земельних ділянок в Україні в IX—XIX століттях.

У сучасному розумінні «облік» — це встановлення наявності чогось шляхом підрахунку, опису [1]; «облік земель» — це систематизація, зберігання і оновлення відомостей про кількість і якість земельного фонду. Проводиться за фактичним станом і використанням земельних угідь. Якість враховується за класами, гранулометричним станом ґрунтів і ознаками, що впливають на їх родючість [2]. Під «інвентаризацією» (від лат. *inventarium* — опис майна) в довідковій літературі розуміється виявлення і перевірка наявності і стану майна шляхом підрахунку, опису, зважування, взаємної звірки тощо [3]. Отже, поняття «облік», «опис» та «інвентаризація» взаємопов'язані і щодо землі являють собою зібрання відомостей про стан земельного фонду України у певний період її історичного розвитку.

Облік земель почали проводити ще за часів Київської Русі, коли землі переписували з метою обкладання їх податками. Одиниці оподаткування в той час відомі під назвами «рало», «плуг», «дим». Назви орних знарядь визначали площу землі, яку можна ними обробити, а дим — саме господарство, що оподатковувало-

* Рекомендовано до друку кафедрою аграрного, земельного та екологічного права ім. В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України.

ся [4]. Податки стягували не з кількості всієї землі, а з її обробленої частини [5]. В період монголо-татарського завоювання неодноразово проводилися переписи підкорених руських земель (1245—1273 рр.). При цьому велися писцеві книги, в яких фіксувалися площі, склад, якість, місцезнаходження і належність землеволодінць з метою правильного обкладання землевласників податками і повинностями [6]. Отже, в той час вже проводився і якісний облік земель.

Після розпаду Київської Русі розвиток земельного кадастру України залежав від земельно-кадастрових робіт, що проводилися державами, до складу яких входили українські землі: Литви, Польщі, Австрії, Московської держави та ін.

Так, у 1528 р. у Великому князівстві Литовському, до складу якого відійшла західна частина українських земель, з метою встановлення порядку в земельних відносинах було проведено перепис землевласників, де зазначалася кількість дворів у кожному землеволодінні та його розміри [7]. «Двір» був обліковою одиницею, з якої стягували податки, проте сталого розміру він не мав, а залежав від кількості незайнятих земель навколо. З часом їх кількість зменшилась, тому «Уставою на волюки Господаря його милости во всем Великому княженіи Литовском», прийнятою 01.04.1557 р. Великим князем литовським і королем польським Сигізмундом II Августом, було введено нову одиницю обліку землі — «волоку». Внаслідок цього всі землі в державі описувались, перемірювались та поділялися на однакові волюки — земельні ділянки площею до 30 моргів (21,3 га) [8]. Введення єдиної системи землеподілу мало на меті збільшення доходів великокнязівських господарств шляхом встановлення однакових податків. Волюка становила ту одиницю, з якої селянський двір мусив виконувати всі феодальні повинності. Оподаткування здійснювалося відповідно до родючості ґрунтів [9]. Кращі орні землі відбирались у державне володіння, передавались магнатам та шляхті під фільварки (маєтки), причому так, щоб була одна велика площа. В «Уставі» підкреслювалося, що мета реформи — заведення фільварків «при...

замках і дворах наших», тобто великокнязівських [10]. Гірші землі поділялися між селянськими господарствами по одній волюці на двір, а в деяких місцевостях — по половині або чверті волюки.

У 1569 р. внаслідок укладення Люблінської унії між Литвою та Польщею дві держави об'єдналися в одну державу — Річ Посполиту. Однак, як зазначає І. М. Шекера, Річ Посполита як «об'єднана» держава була лише прикриттям пріоритету в ній польських феодалів [11]. Більша частина українських земель — Брацлавщина, Волинь, Галичина, Київщина, Підляшшя, Поділля, Холмщина — увійшла до складу Польщі. За Великим князівством Литовським залишилися Берестейське воєводство та Пінщина, за Угорщиною — Закарпаття, а Чернігівщину, Новгород-Сіверщину і Стародубщину — приєднало Велике князівство Московське. Після перерозподілу українських земель проводився їх перепис. Так, у 1569 р. було проведено інвентаризацію незайнятих земель у Подільському, Волинському та Брацлавському воєводствах, що належали Польщі [12].

Приєднання до Московської держави також супроводжувалося проведенням переписів, що описували земельні володіння в прийнятих в Московському князівстві одиницях. У 1584—1587 рр. проводився загальний перепис московських земель. Переписні книги містили списки усіх селищ повіту, згруповані за станами (підрозділами повіту), а в середині станів — за володільцями. В результаті по кожному стану наводилися дані про площі ріллі, перелогів, сінокосів за категоріями володільців: вотчинників, поміщиків, церкви, великого князя. Вказувалась якість земель за трьома градаціями: земля «добрая», «серая» і «худая» [13].

У XVI—XVIII століттях у Речі Посполитій, в тому числі на території Правобережної України, проводилися описи землеволодінць, так звані «інвентарі». Вони містили відомості про кожне село (чи місто), зокрема про кількість господарств (фільварків) у ньому та їх забезпечення землею. В інвентарях наводилися дані про джерела і розміри доходів, у тому числі відомості про податки та по-

винності селян (городян) та общин. Інвентарі давали уявлення і про якість ґрунтів. Склалися інвентарі при свідках, з вказівкою місця та часу, у випадку зміни власника маєтку (поділу спадщини, продажу, оренди, застави тощо), у зв'язку з ревізією [14]. Інвентарі були визнані обов'язковими в кожному маєтку, але обов'язкових правил для їх складання не було, і вони являли велике різноманіття [15].

Після визвольної війни українських селян і козаків проти польської шляхти (1648—1654 рр.) Україна увійшла до складу Московської держави на правах автономії. Її територія складалась з Київського, Брацлавського, Чернігівського та частини Волинського воєводств, інша ж частина Волині та Галичина лишалися у Польщі. Україна проголошувалась Гетьманською державою, на чолі якої стояли гетьман і козацька старшина. Всі землі, що належали польській шляхті, перейшли у державну власність. Тут знаходилися «вільні військові», або ратушні, села, мешканці яких — посполиті селяни — були залежні тільки від держави. Згодом універсалами гетьманів почалася роздача державних земель козацькій старшині. Універсали підтверджувалися указами царського уряду. Ці нормативні акти зобов'язували селян віддавати власнику, на землі якого вони проживали, частину врожаю або сплачувати податок, який мав назву «чинш». Селяни також повинні були сплачувати податок державі — «стацію», який ішов на утримання війська. Конкретної одиниці оподаткування не існувало: в частині полків брали податки від землі, в інших — від кількості худоби [16].

Слід зазначити, що за часів Гетьманщини було проведено дві значні інвентаризації українських земель. Так, у 1665 р. гетьман Іван Брюховецький підписав у Москві «Акт приезда в Москву Малороссийскаго Гетьмана, Ивана Брюховецкаго, учинившаго по сношению с Боярами и утверждению Государеву, 10 статей, кои новопоставленными или Московскими называются» [17]. В ст. 1 цього акта передбачалось: «...всякие, денежные и неденежные поборы от мещан и от поселян, во всяком Малороссийском

городе и селе живущих, по милосердному Государеву рассмотрению, погодно в казну Государеву выбирать...». Внаслідок такої домовленості гетьмана з царським урядом українські селяни повинні були сплачувати до царської казни «с каждого плуга по шестнадцати четвертей и по одному рублю, а с каждой сохи по две четверти ржи и по двадцати пяти копеек» [18].

До речі, в Московській державі сошне обкладання виникло ще в XV ст. За одиницю обліку приймалася «соха» — певна кількість землі. В. О. Ключевський визначив соху як податну одиницю, що включала в себе певне число тяглих посадських дворів або певний простір тяглої селянської ріллі [19]. З середини XVI ст. величина сохи вимірювалася чвертями (чверть, або четь, дорівнювала 1/2 десятини), причому розмір сохи (кількість землі) залежав від якості землі і соціальної категорії землеволодіння [20]. Так, у Писцевому наказі 1622 р. вказувалося: «А где будет в поместных землях земля средняя и на среднюю же землю наддавать среднюю же землю на сто чети по двадцать п'яти чети, а где будет земля худая и на худую землю худые же земли наддавать на сто четей по п'ятдесят четей», тобто в помістях із середньою якістю землі площа наділу збільшувалася на 25%, а з поганою якістю — на 50% [21]. Тому сошна система податкового обкладання вимагала якісно-кількісного обліку земель. Для опису земельних угідь велися писцеві книги. В них давалася класифікація земель за якістю з виділенням 4-х груп: «добрые», «средние», «худые», «очень худые». Для класифікації земель використовувалися дані про врожайність, види угідь і фізичні властивості ґрунту [22]. На думку Г. М. Тетеріна, основною метою використання писцевих книг був облік земельного фонду та інших об'єктів державного обкладання [23]. В 1646 р. одиницею для обчислення сошного обкладання став «двір» і замість писцевих стали складатися переписні книги, що містили перепис дворів і їх населення [24].

У січні 1666 р. до України були направлені російські комісари, «сделавшие подробную перепись в Украине, для веднейшаго взимания податей» [25]. Під

час цього ретельного перепису були зібрані відомості про всі землі Гетьманської держави, адже, як згадується в Літописі гадяцького полковника Григорія Грабянки, «спищики» переписували «кто чим примішляет і куплю дієт, какою землею, заводами і угодіями владієт, мельниці, стави, винниці, броварі, солодовні, пасіки, хутори переписавши, от всего того дань давати наложили» [26]. Лише після підписання «Глухівських статей» (1669 р.) було відновлено право гетьмана збирати податки.

У 1729—1731 рр. за розпорядженням гетьмана Данила Апостола було проведено «Генеральне слідство про маєтності» — загальне в державі розслідування про населені маєтності, хто і за яким правом ними володіє [27]. В ті часи маєтності додавались до старшинських посад «на ранг» — від порівняно невеликого наділу до десятків сіл із землею і селянами [28].

Влітку 1729 р. розіслано було по всіх 10 полках Гетьманщини канцеляристів, щоб зібрати від старожилів відомості, коли і ким засноване селище, і хто на яких правах ним володіє. Завданням полкової старшини було зібрати і систематизувати ці відомості, завівши їх у книги, які посилалися потім у Глухів (столицю Гетьманщини) на перевірку генеральною старшиною [29]. Так, у рукописі генерального слідства по Чернігівському полку значиться: «...составленныя таким образом в полках книги генерального следствия о маєтностях отвезены были в Глухов, где эти книги рассмотрены были в январе 1731 г., всею старшиною, полковою и генеральною, и перечисленныя в них маєтности были разделены на 6 разрядов: 1) маєтности, принадлежащие на ранг старшины; 2) маєтности, отданные за заслуги по грамотам и универсалам; 3) маєтности, находящиеся во владении ратуш; 4) маєтности свободныя; 5) маєтности сомнительныя и 6) маєтности монастырския. С таким подразделением маєтностей, книги генерального следствия были вновь переписаны и скреплены подписями как генеральной, так и полковой старшины. К тексту приложены были копии всех представленных владельцами документов» [30]. В результаті такої

інвентаризації незаконно одержані старшиною, шляхтою, монастирями, містами, російськими чиновниками села і хутори поверталися до свого початкового стану. Право землевласників на маєтність і підданих, визнані генеральним слідством, закріплювалися за ними спеціальними універсалами [31]. Крім того, як зазначає О. І. Гуржій, метою проведення генерального слідства було встановлення точного числа дворів податного населення [32]. Таким чином, було здійснено кількісний облік всіх землеволодінь Гетьманщини з метою їх оподаткування та підтвердження прав на них.

Після ліквідації у 1764 р. гетьманату і створення натомість 2-ї Малоросійської колегії на чолі з графом П. Румянцевим було проведено Генеральний опис Лівобережної України (1765—1769 рр.), що являє собою перепис населення і облік земельного фонду та іншого майна на території Гетьманщини. За розпорядженням П. Румянцева та згідно з інструкцією царського уряду щодо порядку проведення описування на території усіх 10 адміністративно-військових одиниць Гетьманщини — полків у жовтні 1765 р. було створено спеціальні комісії на чолі з російськими офіцерами. Матеріали, зібрані цими комісіями, в кожному полку склали «Генеральний (Румянцевський) опис Малоросії». Опис містив подвірні реєстри оподаткованого населення з вказівкою статі, віку, працездатності, розміру податків, облік міст і містечок, сіл, хуторів, ремісничих цехів, облік рангових старшинських, поміщицьких, монастирських і церковних володінь, облік козацьких та селянських дворів, без дворових хат із зазначенням кількості ріллі, сіножатей, пасовиськ, лісів, млинів, винокурень, шинків, пасік, а також худоби. У цілому в ньому наведено відомості щодо 3-х тисяч населених пунктів. Однак у зв'язку з російсько-турецькою війною (1768—1774 рр.) опис було припинено в 1769 р. [33]. Слід наголосити, що в 1718 р. у Російській імперії земельний податок було змінено на подушний, і з того часу на Лівобережній Україні, що входила до складу імперії, якісний облік земель майже не проводився.

Внаслідок трьох поділів Польщі між

Росією, Прусією та Австрією (1772, 1793, 1795 рр.). Річ Посполита перестала існувати, відповідно відбувся новий розподіл земель України: Галичина, Закарпаття та Буковина перейшли під владу Австрійської імперії (яка в 1867 р. об'єдналась з Угорщиною в одну державу — Австро-Угорщину), всі інші українські землі у 1795 р. увійшли до складу Російської імперії [34].

Що стосується західноукраїнських земель, то в 1785—1788 рр., під час правління Йосифа II, в усій Австрійській імперії був проведений поземельний кадастр, що отримав назву «Йосифіканська метрика». Початок йому поклав патент від 12 квітня 1785 р. Мета кадастру полягала у переписі (обліку) й оцінці земель для розподілу державного податку між землевласниками [35]. Обміри проводилися протягом 1786—1787 рр. і були закінчені восени 1788 р., «коли були виготовлені сумарні таблиці» [36]. Роботи починали з опису меж території общини, після чого обмірювали земельні ділянки, що входили до її складу. Не виміряли лише скелі, недоступні гори, громадські та польові дороги. Виміри проводили в одиницях, прийнятих для певної провінції, потім площу ділянок переводили в австрійські морги (1 морг дорівнював 1600 кв. сажнів; 1 сажень — 2,133561 м [37]). Основна мета кадастрових робіт полягала у переведенні всіх селянських повинностей із відробітків (панщини) і натурального оброку на грошовий податок, який селяни мали платити поміщикові залежно від розміру та якості землі [38]. Однак землевласники часто уникали точного обліку найбільш цінних сільськогосподарських угідь — ріллі, внаслідок чого облік земель не був повноцінним.

У 1817 р. до Йосифіканської метрики були внесені зміни, що відбулися у власності, площах і доходності за період з 1788 р. Виправлення метрики загалом у Галичині проведено у 1819—1820 рр., хоча в окремих циркулярах воно тривало до 1823 р. і далі [39]. Новий кадастровий облік отримав назву «метрика Франца» [40]. У 1869 р. кадастр було переглянуто. В його основу покладалася чистий дохід з одиниці площі відповідних сільськогосподарських угідь — ріллі, сінокосів, па-

совищ, гірських полонин, лісів тощо. За якістю кожний вид угіддя поділявся на 8 класів. Класифікацію проводили на основі даних ґрунтового обстеження і величини чистого доходу. При обстеженні земельних ділянок, крім генетичних і фізико-хімічних особливостей ґрунтів, враховувалось їх положення над рівнем моря, кліматичні умови, стан меліоративних робіт, шляхи сполучення та ін. Дані, отримані в результаті обстеження земельних ділянок, переносили на кадастрові карти. Крім того, на кожного землевласника громади (селища) виготовляли документи, в яких були зазначені площі земельних угідь у розрізі класів, чистий дохід і відповідний земельний податок з кожної ділянки [41]. Отже, на західноукраїнських землях австро-угорським кадастром було запроваджено якісний облік земель за єдиною класифікацією угідь, що дозволяло враховувати всі фактори, що впливали на родючість землі і розмір прибутків.

На території Російської імперії в XIX ст. перетворення у системі обліку земель також пов'язані з оподаткуванням. Міністерством державного майна (організованим у 1838 р.) було проведено податкову реформу, внаслідок якої податковий податок був змінений на земельний. Відповідно виникла необхідність у кількісному і якісному обліку земель. Для цього на місцях утворювалися кадастрові комісії, які визначали якість і дохідність земель. Було розроблено класифікацію земельних угідь за врожайністю. Виділяли п'ять класів ріллі, які залежно від місцевих умов ще поділялися на три ступені, сінокоси ділилися на 14 класів [42]. Після відміни в 1861 р. кріпосного права необхідність у проведенні обліку земель обумовлювалась їх переділом. З цього часу вся земля у губерніях поділялася на три категорії: нечорноземну, чорноземну і степову. Кожна, в свою чергу, ділилася на декілька місцевостей з урахуванням якості ґрунту, чисельності населення, визначалися норми наділу селян при відміні кріпосництва [43]. Проте в 1917 р. розвиток якісного обліку земель було перервано Жовтневою революцією.

З огляду на викладене, можна зробити висновок, що в дорадянський період роз-

витку історії України облік земель на її території здійснювався з метою оподаткування. Вже за часів Київської Русі почали проводити якісний облік земельних угідь, і на території західноукраїнських земель він тривав до возз'єднання цих територій з Українською РСР (у 1939—19 0 рр.). Що стосується українських земель, що входили до складу Російської імперії, можна виділити період 1718—1838 рр., коли якісний облік земель не проводився. Тому земельний кадастр цих територій був менш розвинений.

ПРИМІТКИ

1. Толково-энциклопедический словарь. — СПб. : Норинт, 2006. — С. 1879.
2. Большая энциклопедия : в 62 т. — М. : ТЕРРА, 2006. — Т. 18. — С. 494.
3. Большая Советская Энциклопедия / гл. ред. Б. А. Введенский. — М. : Гос. науч. изд-во «Большая Советская Энциклопедия», 1952. — Т. 17. — С. 614.
4. Історія Української РСР / відп. ред. І. І. Артеменко. — К. : Наукова думка, 1977. — Том перший. Первіснообщинний лад. Виникнення і розвиток феодалізму (З найдавніших часів до сер. XVII ст.). Книга перша. Первіснообщинний лад і зародження класового суспільства. Київська Русь (До другої половини XIII ст.). — С. 295.
5. Тетерин Г. Н. История межевания, землеустройства и земельного кадастра : монография / Г. Н. Тетерин. — Новосибирск : СГГА, 2007. — С. 43.
6. Улюкаев В. Х. Земельное право и земельный кадастр / В. Х. Улюкаев, А. А. Варламов, Н. Е. Петров. — М. : Колос, 1996. — С. 112.
7. Перович Л. Основы кадастру : навч. посіб. / Л. Перович, Б. Волосецький. — Л. : Коломия, 2000. — С. 9.
8. Каденюк О. С. Аграрна історія України (курс лекцій) : навч. посіб. для студ. аграрних вищих навч. закладів / О. С. Каденюк. — Кам'янець-Подільський : Абетка, 2005. — С. 22.
9. Історія держави і права України : підруч. / за ред. А. С. Чайковського. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — С. 132.
10. Історія Української РСР / відп. ред. В. О. Голобуцький. — К. : Наукова думка, 1979. — Том перший. Первіснообщинний лад. Виникнення і розвиток феодалізму (З найдавніших часів до сер. XVII ст.). Книга друга. Розвиток феодалізму. Наростання антифеодальної і визвольної боротьби (Друга пол. XIII — перша пол. XVII ст.). — С. 155—156.
11. Там само. — С. 200.
12. Перович Л. Зазнач. праця.
13. Каримов А. Э. Докуда топор и соха ходили: очерки истории земельного и лесного кадастра в России XVI—нач. XX в. : монография / А. Э. Каримов. — М. : Наука, 2007. — С. 50—51.
14. Советская историческая энциклопедия / гл. ред. Е. М. Жуков. — М. : Советская Энциклопедия, 1964. — Т. 5. — С. 827.
15. Леонтьев А. А. Крестьянское право. Систематическое изложение особенностей законодательства о крестьянах / А. А. Леонтьев. — С-Петербург : Изд. книжного магазина «Законоведение», 1909. — С. 210.
16. Каденюк О. С. Зазнач. праця. — С. 33.
17. Акт приезда в Москву Малороссийскаго Гетьмана, Ивана Брюховецкаго, учинившаго по сношению с Боярами и утверждению Государеву, 10 статей, кои новопоставленными или Московскими называются // Источники малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантышем-Каменским и изданные О. Бодянским. — М., 1858. — Ч. 1. 1649—1687. — С. 139—154.
18. История Малой России от водворения Славян в сей стране до уничтожения Гетьманства : в 3 ч. — С-Петербург—Киев—Харьков : Южно-Русское книгоиздательство Ф. А. Иогансона, 1903. — С. 261.
19. Ключевский В. О. Курс русской истории / В. О. Ключевский. — М., 1911. — Ч. 1. — С. 279.
20. Там само. — Т. 13. — С. 478.
21. Гаврилюк Ф. Я. Бонитировка почв : учеб. пособ. для вузов / Ф. Я. Гаврилюк. — М. : Высшая школа, 1974. — С. 19.
22. Максудова Л. Г. Основы городского и земельного кадастра : учеб. пособ. / Л. Г. Максудова. — М. : Моск. гос. ун-т геодезии и картографии, 2003. — С. 14.
23. Тетерин Г. Н. Зазнач. праця. — С. 45.

24. Советская историческая энциклопедия / гл. ред. Е. М. Жуков. — М. : Советская Энциклопедия, 1971. — Т. 13. — С. 479.
25. История Малой России от водворения Славян в сей стране до уничтожения Гетьманства : в 3 ч. — С-Петербург—Киев—Харьков : Южно-Русское книгоиздательство Ф. А. Иогансона, 1903. — С. 261.
26. Історія України : хрестоматія : у 2 ч. — К. : Альтерпрес, 2004. — Ч. 1. — С. 369—370.
27. Крупницький Б. Д. Гетьман Данило Апостол і його доба / Б. Д. Крупницький. — К. : Україна, 2004. — С. 146.
28. Глотова О. В. Правове регулювання угод із земельними ділянками в Україні : монографія / О. В. Глотова. — О. : Фенікс, 2008. — С. 24.
29. Крупницький Б. Д. Зазнач. праця.
30. Генеральное следствие о маенностях Черниговскаго полка (1729—1730 года). — Чернигов : Типография Губернскаго Правления, 1892. — С. 5.
31. Уривалкін О. М. Гетьмани України та кошові Запорозької Січі / О. М. Уривалкін, М. О. Уривалкін. — К. : Дакор, КНТ, 2008. — С. 335.
32. Енциклопедія історії України : в 5 т. / редкол. : В. А. Смолій (гол.) [та ін.]. — К. : Наукова думка, 2004. — Т. 2: Г—Д. — С. 76.
33. Там само. — С. 78.
34. Перович Л. Зазнач. праця.
35. Оцінка земель : навч. посіб. / за заг. ред. М. Г. Ступеня. — Л. : Новий світ-2000, 2008. — С. 19.
36. Балабушевич Т. А. Аграрна історія Галичини другої половини XVIII ст. : монографія / Т. А. Балабушевич. — К. : Наукова думка. — 1993. — С. 27.
37. Тетерин Г. Н. Зазнач. праця. — С. 53.
38. Оцінка земель : навч. посіб. / за заг. ред. М. Г. Ступеня. — Л. : Новий світ-2000, 2008. — С. 20.
39. Там само. — С. 14.
40. Герасименко М. П. Аграрні відносини в Галичині в період кризи поміщицького господарства / М. П. Герасименко. — К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1959. — С. 218.
41. Михасюк І. Р. Земельний кадастр і диференціальна рента / І. Р. Михасюк, М. М. Маланчук. — Л. : Вид-во Львів. ун-ту, 1971. — С. 16—17.
42. Гаврилюк Ф. Я. Зазнач. праця. — С. 22—24.
43. Тетерин Г. Н. Зазнач. праця. — С. 62.

Грабовець Наталя. Историческое развитие учёта земель в Украине (IX—XIX веков).

Проведено дослідження історичного розвитку кількісного і якісного учёта земель в Україні в IX—XIX століттях. Сделан сравнительный анализ понятий «учёт», «описание» и «инвентаризация» и сформулировано собственное понимание понятия «учёт земель».

Ключевые слова: земля, земельний участок, учет земель.

Grabovets Natalie. Historical development of the account of land in Ukraine (IX—XIX centuries).

The research of historical development of quantitative and qualitative accounting of land in Ukraine in the IX—XIX centuries is conducted. A comparative analysis of the concepts «accounting», «description» and «inventory» is done. And own definition of the concept «the accounting of land» is formulated.

Key words: land, land plot, accounting of land.